

DE HEERLIJKHEID, DE KERK EN DE MAASDIJK VAN ALEM. II

In het jaar 1568 werd bij Alem de hoge Maasdijk doorgestoken. We zaten toen in de 80-jarige oorlog. Nog maar al te weinig is bekend hoezeer de Meierij van Den Bosch en daaronder niet het minst de rivierdorpen van Maasland onder die 80-jarige oorlog hebben geleden. Die oorlog begon in 1568 en heeft geduurd tot de vrede van Munster in 1648. Niet steeds werd die oorlog tegen Spanje in alle hevigheid gevoerd en niet steeds in dezelfde streek. Zelfs was er een tijd van betrekkelijke rust ten tijde van het twaalfjarig bestand. Maar vanaf het begin en vooral tussen de jaren van 1585 en 1595 waren onze streken het toneel van de strijd. Toen lag in de omtrek van Den Bosch het Spaanse leger, terwijl Hedel en de stad Grave door de Spanjaarden werden belegerd. De laatstgenoemde stad werd in juni 1586 ingenomen.

Ter verdediging van de stad Den Bosch waren reeds in 1579 enkele dijken bij Lithoyen en ook de Empelse dijk doorgestoken, waaronder de terreinen rond de stad onder water kwamen te staan. Ook werd toen de Nieuwe Schans bij Gewanden gebouwd, waarom in het jaar 1586 hevig werd gevochten. De troepen van Leicester, die toen zoveel als de landvoogd van Holland was, lagen destijds in de Betuwe. Bij die gelegenheid moet in dat jaar 1586 de dijk bij Alem zijn doorgestoken.

Niet alleen van de kant van de Spaanse troepen die plunderden wanneer hun soldij niet tijdig werd uitbetaald, maar eveneens van de rondtrekkende geuzenbenden die een soort guerrillaoorlog voerden en vooral van benden onder de brute en woeste graaf van Hohenlohe had de verre omtrek van de stad Den Bosch te lijden. Deze benden waren de schrik van de dorpelingen. Ze oefenden een ware terreur uit door roven en plunderen, door het knevelen en gijzelen van mensen en vee en het afpersen van geld voor hun vrijlating en door bedreiging met brandstichting.

In een brief van 13 juni 1590 schilderen de schepenen van Alem, sober maar indrukwekkend, de miserabele toestand waarin hun dorp door die dijkbreuk geraakt was. Hoe zij geheel berooid en van alles beroofd zijn, zodat zij door hun armoede niet in staat zijn de dijk te repareren, die in dat jaar 1590 nog geheel open ligt. Dat zij met vrouw en kinderen in 1586 hun dorp hebben moeten verlaten en drie jaar lang elders hebben moeten ronddolen tot zij eindelijk in het jaar 1589 weer naar hun dorp zijn kunnen terugkeren. Ook in dat jaar 1589 was door bijzonder hoog zomerwater en ook door de vlucht van de inwoners van Driel die met hun vee over hun akkers trokken de oogst vrijwel geheel mislukt. Reeds vanaf het jaar 1577 hadden zij grote rampspoed gekend. De genoemde gebeurtenissen hebben bij hen grote armoede, miserie en verdriet teweeggebracht. De waarheid van hun relaas wordt mede betuigd door schepenen van Maren. Ook Maren, zo wordt gezegd, werd met alle Maasdorpen zwaar getroffen. Er zijn dorpen in het kwartier van Maasland waar noch kasteel noch kerk, noch huis of schuur meer overeind staat.

Maar niet alleen oorlogsgeweld heeft te Alem de dijk bedreigd, ook de Maas zelf heeft in de loop der eeuwen bij herhaling een aanval gedaan op dorp en dijk. Talrijk zijn de stukken in het archief van het klooster St.-Truyen die ge-

tuigen van zorgen en acties om geen grondgebied aan de Maas te verliezen. Een der bewijzen daarvan kan men vinden in de brief waarbij de hertog van Brabant in 1341 de „gemeynt” van Alem uitgeeft aan het dorp. De gemeene gronden en de beschikking daarover kwamen toe aan de heer van het dorp of de heerlijkheid. Men mag zich dus er over verbazen dat het de hertog van Brabant is die de gemeynt van Alem aan de dorpingen uitgift, terwijl toch de abt van St.-Truyen de heer van de heerlijkheid was. Later blijkt dan ook dat de hertog slechts handelt voor zijn aandeel in de heerlijkheid, en dat aandeel blijkt dan een derde gedeelte te bedragen. Hoe en wanneer de hertog dit een derde-deel heeft verkregen, is moeilijk te bepalen. Wel schijnt de hertog ook reeds in 1306 iets te vertellen te hebben over de windmolen in Alem, waaruit volgens de rekening van de abt Willem van Rijckel in 1257 de abt de inkomsten genoot. Misschien houdt dat aandeel van de hertog eenvoudig verband met zijn beschermheerschap als landheer. De landheer had immers de zorg zowel voor de landsverdediging als voor de wegen en waterwegen en andere zaken van algemeen belang. Ook polderwerken in en bij Alem konden gerekend worden te horen onder dat algemeen belang. Die gemeynt wordt dan ook in het jaar 1341 door hertog Jan III van Brabant aan de inwoners van Alem uitgegeven op conditie dat zij de dijken en waterlopen van die gemeynt op eigen kosten zullen beheren en in stand houden. Daarvoor incasseert de hertog een bedrag ineens van 30 pond „zwarten” munt van Tours en jaarlijks een erfelijke rente van 3 pond van hetzelfde geld. Ook wordt nog bepaald dat alleen diegenen van die gemeynt mogen profiteren die „buikvast” in Alem wonen. Ruim een eeuw later blijkt die brief van de hertog door het Maaswater aangetast te zijn bij gelegenheid van een overstroming. Dan, dat is circa 1470 weet de deken van Sint-Jan in Den Bosch, Heer Jan van der Straten ten behoeve van de inwoners van Alem te verklaren dat hij heeft kunnen constateren dat die brief met het zegel van de hertog er aan bevestigd, die in de kerk van Alem in een kist achter slot werd bewaard, door een plotselinge overstroming in het water terecht was gekomen en doorweekt was. Gelukkig voor die van Alem bezat ook de abt een kopie van die giftbrief.

Omstreeks diezelfde tijd moet er het een en ander gebeurd zijn ten bate van de polder van het Laag Hemaal, want in het jaar 1349 wordt door de zoëven genoemde Jan III hertog van Brabant een „dijkkaart” uitgegeven voor Kessel, Maren en Alem. Daarbij worden voor het toezicht op die polder en de Maasdijk zeven „heemraden” aangesteld, drie voor Kessel, drie voor Maren en slechts één voor Alem. Blijkbaar gebeurt dit op grond van de redenering dat de hertog in Alem slechts voor een derde zeggenschap had, omdat het twee derdedeel behoorde aan de abt van het klooster van St.-Truyen. Die „heemraden”, zo wordt gezegd, moeten zijn wijze en „bescheiden” mannen, waarmee niet werd bedoeld dat ze zo bescheiden moesten zijn, maar dat ze van „bescheiden” moesten weten.

Kort daarop blijkt er verschil van mening te bestaan tussen de geburen van Alem en de Proost ten aanzien van de gemene gronden. Dat conflict wordt in het jaar 1359 geregeld. Proost van Alem is dan Heer Zeets (of Zaets = Zacharias) van Vranckenhoven, monnik van St.-Truyen. Deze wil-

de in die functie van proost ook een aandeel hebben in de gemeyntheit. In een brief van 3 mei 1359, die in de dietse taal is gesteld en in origineel bewaard wordt in het archief van St.-Truyen, verklaren Jan Mersman, Hubert Claussoon, Gijs Henrickssoon, Diederick Judaes, Diederick Seps, Lambert Lambertszoon van der Woert en Geraert die Keyser, schepenen in Alem, dat zij met de proost Heer Zeets van Vranckenhoven zijn overeengekomen dat hij een derdedeel behoudt voor zich en zijn opvolgers van die gemeyntheit, het tweede derdedeel zullen zij, de geburen van Alem, behouden en daarvoor zullen zij de proost en zijn opvolgers jaarlijks op Sint-Remijs (dat is 1 oktober) een even groot bedrag ineens betalen en een even grote jaarrente als zij voor het derde derdedeel aan de hertog van Brabant betalen krachtens de uitgiftebrief van de gemene gronden van 1341 van de hertog. Met de conditie dat de Proost voor zijn aandeel in de gemeyntheit „gebuurlijk recht” zal plegen. Bij verkoop of vererving door geburen van Alem ontvangt hij een dubbele cijns en bovendien is dat deel dan voor een gelijk bedrag aflosbaar. Verder zal de proost en na hem zijn opvolgers twee „gebuurdelen” ontvangen in de andere twee derdedelen van de gemeyntheit, d.w.z. uit ieder van de twee derdedelen van de geburen van Alem één gebuurddeel. Ook zal de proost onverkort behouden de visserij van Alem en de heerlijkheid met de rechten. Aan deze schepenbrief van Alem hangt in bruine was het „schependomszegel” van het dorp. Op het schild staat de afbeelding van een heilige van voren gezien, die een stralenkrans om het hoofd heeft, een boek in de linker hand en een bloeiende tak met drie knoppen in de rechter hand. Dit betekent dus dat het de afbeelding moet zijn van de heilige Odrada, de beschermheilige van Alem. Zij wordt namelijk steeds afgebeeld met een bloeiende boom of tak, omdat bij het tot stilstand komen van de ossewagen die haar lijk vervoerde, de dode wilgeboom plotseling was gaan bloeien. Het beeld van Sint Odrada in de Sint-Janskerk in Den Bosch geeft de heilige weer met een ruw houten kruis in beide handen en een bloeiende boom naast haar. Natuurlijk is men als men dit leest nieuwsgierig hoe het komt dat zij te Alem met een boek werd afgebeeld.

Blijkbaar heeft heer Zaets van Vranckenhoven heel veel plezier beleefd bij de regeling van dat conflict met de dorpsbewoners van de schout van Den Bosch Geerling de Rover. Want op diezelfde dag verklaart Robbert de abt van Sint-Truyen dat hij en de monniken omwille van de grote diensten die Geerling de Rover bewezen heeft aan hun medemonnik heer Zaets de proost van Alem bij het verkrijgen van de hogergenoemde voorrechten, aan hem en zijn erfgenamen acht bunder land in het Alems Broek hebben uitgegeven tegen betaling van een jaarrente van vier schelling „zwarten” munt van Tours, dat is vier denierstuivers per bunder; het dubbele te betalen bij verhef of bij verkoop en losbaar bij wisseling van eigenaar. Geerling de Rover was blijkbaar zo vereerd met dat geschenk dat hij zelf van dat feit ook een oorkonde maakt waaraan zijn zegel met de drie molenijzers van de familie De Roover bevestigd is.

Van Heer Zaets van Vranckenhoven horen we nog meer, want hij blijkt in 1366 zelf abt te zijn geworden van het klooster te St.-Truyen. Van dat jaar ligt er in het Vaticaan een verzoek van Johan Trijt (mogelijk = die Rijck?) benedictijner monnik in Trier, om de proosdij van Alem te mogen hebben, omdat

Heer Zaets abt geworden is, welke proosdij afhankelijk is van het klooster te Sint-Truyen en per jaar 50 zilvermarken waard is. Johan van Trijt zegt dan dat hij afkomstig is uit de streek en verwant is aan de adel aldaar. (Analecta Vaticana VII pag. 664, nr. 1709 = 16 juni 1366).

Later lezen we in een getuigenis van Catharina Hacken van 8 jan. 1606, over de proosdij in Alem dat zij gehoord heeft dat indertijd een Ritsaert (zo noemt zij hem) van Vranckenhoven, die proost was van Alem, toen hij later abt werd van St.-Truyen een groot deel van de inkomsten van de proosdij van Alem aan het klooster heeft getrokken, en dat daarom die proosdij zo in inkomsten achteruit was gegaan. Misschien moeten we concluderen dat het inderdaad de genoemde Zaets van Vranckenhoven was die zo heeft gehandeld en dat reeds toentertijd en daardoor de proosdij van Alem met haar „zeven Heeren” is gaan verlopen, omdat zij niet meer in hun levensonderhoud kon voorzien.

In het jaar 1378 moet wederom een geschil worden bijgelegd. Dan betreft het een kwestie die is ontstaan tussen de abt van St.-Truyen en de dorpingen van Alem enerzijds en de inwoners van Maren en Kessel anderzijds. Dat geschil gaat over het heemraadschap, een wetering die inmiddels is gegraven en de schouw op de Maasdijk.

Zonder de abt er in te kennen had men die wetering gegraven door zijn grond en door die van de geburen van Alem en daarvoor was er geen schadevergoeding betaald. Ook heeft men boeten geheven van lieden in Alem die nalatig waren in het dijkonderhoud en dat geld in de zak van de hertog of zijn richter laten verdwijnen, terwijl de abt het tweederde in de heerlijkheid toekomt. De puntjes worden dan nog eens goed op de „i” gezet. Voor zover de „nieuwe” dijk door Alem loopt is de schouw aan Alem en boeten die geheven worden in Alem komen voor tweederde toe aan de abdiij.

(wordt vervolgd)

MECHELIEN SPIERINGS